

Луканинець Р. В.,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

СПЕЦИФІКА ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ МІФОНІМІВ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу деяких однослівних фразеологізмів-онімів у міфах Давньої Греції. Робиться спроба відмежування звичайних власних назв від аналогічних міфонімів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, міфи Давньої Греції, власні назви, онім, міфонім.

Статья посвящена анализу некоторых однословных фразеологизмов-онимов в мифах Древней Греции. Делается попытка разграничения обычных имен собственных от аналогичных мифонимов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, мифы Древней Греции, имена собственные, оним, мифоним.

This article analyzes some one-word phraseology-dumbs in the myths of Ancient Greece. An attempt is made to distinguish ordinary proper names from similar mifonymes.

Keywords: phraseological unit, the myths of Ancient Greece, proper names, onym, mifonym.

Давньогрецька міфологія, порушуючи часо-просторові межі, залишається і досі скупченням образів, символів, які і понині є еталонами загальнолюдських цінностей. Вони створюють концентрований образ-символ, який несе в собі інформацію поколінь.

Як зауважив В.Жайворонок, «реальний світ відбито передусім у мові і його образ (тобто сам світ і його відображення у мові) є чимось єдиним. Людина наділена від природи 'усвідомленням духовного в тілесному' як основи того, що зачаровує. Водночас не все в докільлі людина могла пояснити, а отже, і зрозуміти. Це все ляло острах в нетрі невідомого, таємничого, часом страшного... Асоціації, які навіюють реалії (в тому числі і міфічні), породжують стійкі асоціативні зв'язки між словами» [цит. за: 3, с. 71].

Найяскравіше це простежується на прикладі фразеологізмів, які несуть у собі особливий, глибоко символічний код культури.

Ономастична фразеологія становить той пласт мовних одиниць, які через «колеритні імена» інформують про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови [9, с. 252].

Актуальність дослідження. Проблема виділення однослівних одиниць-міфонімів до складу фразеологізмів, їх глибоке смислове навантаження потребує детальнішого вивчення. Мовно-культурна специфіка давньогрецьких міфонімів – маловивчена та недосліджена тема, тому вважаємо її актуальною.

Метою пропонованої розвідки є встановлення типологічних особливостей образності однослівних фразеологічних одиниць-онімів та виявлення специфіки їх функціонування на прикладі поетичних творів Ліни Костенко.

В ономастичному просторі будь-якої лінгвокультури можна виділити групу власних імен, що мають когнітивну й емоційну значимість. І чи не першою по глибині та символічності образів постає перед нами культура давніх еллінів.

Фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, формуючи особливу «підмову», одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслюються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу [7, с. 11].

Серед досліджуваних фразеологічних одиниць (далі – ФО) міфів Давньої Греції велику кількість складають однослівні одиниці. Дискусійним залишається питання виділення однослівних виразів до складу фразеологічних одиниць. Так, вони несуть у собі образність, символічність. Та виникає проблема, як вирізнити їх у тексті від ідентичних звичайних онімів.

У нашій роботі ми розглядатимемо ФО із міфів Давньої Греції, а тому серед категорій, що структурують феномен міфу, філологічними науками детально розглядаються такі, як міфологема, міфоморфема, міфема та міфонім.

Для нашого дослідження особливо актуальним є поняття міфоніму.

Міфонім – елемент міфу, що позначає собою певне міфологічне ім'я та виконує номінативну функцію. Н. Подольська пропонує таку деталізовану класифікацію цього феномену: міфоіменування (принцип творення міфологічного імені), теоніми (власні імена богів), міфоантропоніми, міфоперсоніми, міфозооніми, міфотітоніми, міфотопоніми тощо [цит. за: 6, с. 230].

Функціональне навантаження міфонімів, агонімів у фразеологізмах може бути аналогічним до функцій онімів в інших мовних сферах, проте, в зазначених одиницях, як правило, на перший план виходять конотативна, асоціативна та символічна функції міфологемних компонентів. Саме в конотативних емоційно-оцінних характеристиках мовних одиниць виражається світобачення носіїв певної мови, адже кожен культурно маркований онім містить значну інформацію (асоціативне тло) [цит. за: 3, с. 69].

Такі однослівні ФО несуть в собі образність, що є однією із головних ознак фразеологізмів.

Наприклад, у тексті: *Як ти зжилася з тугою чайною! Як часто лицемірих твоїй Парнасі!* (Л.Костенко) [5, с. 161] – образ-символ Парнасу – місце перебування Аполлона та всіх дев'ятьох Муз – уособлює вершину поетів, вершину поетичної творчості. Або: *Бо першим скульптором був Бог. А ми вже тільки епігони* (Л.Костенко) [5, с. 153] – фразема епігони уособлює осіб, які за нових умов механічно відтворюють застарілі ідеї та прийоми й мистецькі засоби своїх попередників [8, с. 101].

Інколи повноцінний двокомпонентний фразеологізм може трансформуватися в однослівну одиницю, зберігаючи при цьому своє значення.

Наприклад, у тексті: *Не треба все валити на Прокруста, коли не маєш дару Златоуста* (Л.Костенко) [5, с. 543] – фразема *Прокрустове ложе* редукувалася в однослівну фразему *Прокруст*, не змінивши свого смислового наповнення – те, що виступає мірилом, під яке штучно, насильно підганяють що-небудь, пристосовуючи до нього [2, с. 353].

Не так страшна та річка Лета не так цензура та страшна як самознищення поета брехнею власного рядка (Л.Костенко) [5, с. 263] – мається на увазі не сама річка Лета, а те значення, що вона уособлює – канути в Лету – піти в забуття.

Міфологема *аргонавти* у поетичних творах Ліни Костенко проектується на українське тло, повніше розкриває трагедію маленьких сільських хлопчаків, яких вбило «покиддям війни» – старою гранатою: *Отакі вони хлопці, кирпаті сільські аргонавти, голуб'ята, анциболи, хоч не роди!* (Л.Костенко) [5, с. 32].

У переносному значенні *аргонавти* – сміливі мандрівники, першовідкривачі [4, с. 15].

Шматка землі немає під ногами, в яку б ще міг упертися Антей (Л.Костенко) [5, с. 102] – фразема *сила Антея* трансформувалася у однослівну міфологему *Антей*, зберігши при цьому всю повноту значення початкового виразу. Образ Антея символізує силу, яку дає людині зв'язок з рідною землею, з батьківщиною.

Міфологема *Лаокоон* редукована із фраземи *смерть Лаокоона* і уособлює жахливу смерть за марне намагання вберегти людей від загибелі, яку спланували вищі сили. Наприклад, у тексті: *Вириваюсь, як Лаокоон. Змії тепер метиковані* (Л.Костенко) [5, с. 542].

Вираз походить із античного міфу про троянського жреця бога Аполлона – Лаокоона. Він намагався перешкодити троянцям втягти в місто залишеного греками дерев'яного коня, в якому сховалися грецькі воїни. Боги, які вирішили знищити Трою, послали двох величезних змій, які задушили Лаокоона і обох його синів [4, с. 259].

Стирання первісної етимології виразів та побутування їх у свідомості мовця відірвано від конкретних осіб, з якими ці вирази пов'язані, призводить до зміни не тільки їх структури, а й самих однослівних фразем.

Найвиразніше це можна простежити на прикладі ФО *Муза* – у давньогрецькій міфології спочатку богиня співу, пізніше – богиня поезії, мистецтва, наук – уособлення натхнення.

Так, у тексті: *Ти знов прийшла, моя печальна музо* (Л.Костенко) [5, с. 78], або *Поетам всіх віків була потрібна Муза. А жінці хто потрібен, якщо вона – поет?* (Л.Костенко) [5, с. 79] маємо різні образи, різні номінації. Вживання великої і малої літери в однакових логічно та семантично навантажених словах створює два окремі концептуальні поняття, які розрізняє написання всього однієї букви.

Фраземи, а особливо ті, які пройшли тисячоліття становлення, не є статичним утворенням. Їх форма може змінюватися, а значення – переосмислюватися.

Так, у тексті: *Підновлює затаскану весталку, що продавалась серед різних ватр* (Л.Костенко) [5, с. 147] – ФО *весталка* (редукована із ФО *цнотливі весталки*) у давньогрецькій міфології є символом чистоти, незайманості. Натомість, у наведеному тексті поетеса використовує цей символ із абсолютно протилежним значенням, аби підкреслити всю ницість падіння сучасного світу.

Однослівні фразеологізми-міфоніми виступають також дуже цікавим засобом порівняння та протиставлення.

Наприклад, у тексті: *Колись давно, були якісь гіганти. Тепер зручніші виміри – нігмей* (Л.Костенко) [5, с. 207] – протиставляються дві ФО як за первісними їх значеннями (*гігант* – дикий, близький до богів рід велетнів; *нігмей* – людина, заввишки в лікоть) та, головне, за їх смисловим, образним навантаженням (*гігант* – значна, видатна, велика людина; *нігмей* – нікчемна, жалюгідна істота).

Поширеною у поетичній творчості Ліни Костенко є міфологема *Атлант*. Вона утворена шляхом переосмислення та концентрації фразеологічного виразу в одному слові: *плечі Атланта* → *Атлант*.

Вираз *плечі Атланта* походить із античного міфу про Атланта, який брав участь у боротьбі титанів проти Зевса, за що був покараний. Зевс наказав йому вічно тримати небозвід на своїх плечах.

Стоїть Атлант на краю Землі, де Сонце ховається за небокрай. За його плечима – тільки океан, названий згодом його ім'ям [1, с. 101].

У переносному значенні Атлант – людина, що несе на собі основний тягар будь-якої справи, роботи [4, с. 18].

Наприклад, у тексті: *При майстрах якоесь легше. Вони – як Атланти. Держать небо на плечах. Тому і є висота* (Л.Костенко) [5, с. 107]. Або: *Він молодий, він красень, він Атлант. Він держить небо над своєю батьківщиною* (Л.Костенко) [5, с. 154]. У вищенаведених поетичних рядках образ Атланта уособлює молодого дужого чоловіка, велетня, який тримає на своїх плечах небозвід.

Проте, міфологема Атлант у творчості Л.Костенко еволюціонує. Наприклад, у тексті: *З таким талантом міг би стати Атлантом!* (Л.Костенко) [5, с. 230] – не наголошується на фізичній силі титана. А у наступних поетичних рядках він взагалі стає старим батьком, змученим важкою працею: *Батько. Старий Атлант. З могутнього кореня. Шліфований і покорчений тяжкою працею* (Л.Костенко) [5, с. 153].

Із наведених прикладів можемо зробити висновок, що міфологеми – не констативні утворення. Вони є базою, основою для авторського бачення образу, початковою точкою відліку для створення цілісної масштабної міфологеми-концепту.

Таким чином, проведена нами лінгвокультурологічна розвідка доводить, що давньогрецькі міфоніми, незважаючи на просту, однослівну структуру, є потужним концентратом образів, символів, які знаходять своє відображення у свідомості мовця та мають повне право претендувати на звання повноцінного фразеологізму.

Вважаємо, що таке дослідження є перспективним для майбутніх поглиблених наукових студій, присвячених вивченню зазначених мовних явищ.

Література:

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник. – Тернопіль : Новий колір, 2008. – 828 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. та ін. Словник фразеологізмів української мови / відпов. ред. Винник В. О. – К. : Наукова думка, 2003. – 788 с.
3. Заваринська І. Ф. Мотиваційна основа фразеологічних одиниць з антропонімічними компонентами – міфологемами // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 34. – 2013. – С. 69-72.
4. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові (вид. 2-е, перер. і допов.). – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
5. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
6. Курята Ю. Міф на перетині психологічних та філологічних наук / Юлія Курята // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. – 2010. – Т. XII, ч. 4. – С. 225-232.
7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
8. Словник античної міфології / Уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. – 2-е вид. – К. : Наук. думка, 1989. – 240 с.
9. Худолій А. О., Нікітюк Л. М. Лінгвокультурологічні аспекти при перекладі фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 34. – 2013. – С. 252-255.